

Asia: VN/17391/2025

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle Kansaneläkelaitoksen tietojenvaihtoa koskevan lainsäädännön muuttamiseksi

Lausunnonantajan lausunto

Pankki- ja tilitietoihin liittyvä lausuntopalaute:

-

Matkakorvauksiin (Kela-taksit) liittyvä lausuntopalaute:

-

Toimeentulotuessa huomioitavia laskuja koskevaan Kansaneläkelaitoksen tiedonsaantioikeuteen liittyvä lausuntopalaute:

-

Toimeentulotuen hakijan tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuuteen liittyvä lausuntopalaute:

-

Lääkärinlausuntoja- ja todistuksia koskevan tiedonsaantioikeuden tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Muihin toteuttamisvaihtoehtoihin liittyvä lausuntopalaute:

-

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

-

Muu lausuntopalaute:

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry:n lausunto kokonaisuudesta luonnokseen hallituksen esitykseksi eduskunnalle Kansaneläkelaitoksen tietojenvaihtoa koskevan lainsäädännön muuttamiseksi

Lakiesityksen tavoitteena on tehostaa etuuksien väärinkäytösten torjuntaa laajentamalla viranomaisien tiedonsaantioikeuksia pankki- ja tilitietoihin, terveystietoihin sekä lääkärinlausuntoihin. Tavoite etuuskäsittelyn oikeellisuuden parantamisesta on sinänsä hyväksyttävä. Esitys painottuu kuitenkin voimakkaasti kontrolliin ja automaattiseen tiedonkeruuseen tavalla, joka sivuuttaa perusoikeus-, yhdenvertaisuus- ja oikeusturvavaikutukset. Samalla se kaventaa asiakkaan roolia omassa asiassaan: etuuden hakija ei enää toimi ensisijaisesti aktiivisena toimijana ja tietojen toimittajana, vaan hallinnollisen tiedonkeruun kohteena. Sosiaaliturvajärjestelmän legitimitetti perustuu kuitenkin siihen, että ihminen ymmärtää, mitä tietoja hänestä käsitellään, miksi ja mihin tarkoitukseen, ja hän voi itse osallistua asiansa selvittämiseen.

Erityisen ongelmallista on, että esitys ei suhteuta toimenpiteitä siihen laajasti tutkittuun tosiasiaan, että sosiaaliturvan alikäyttö on Suomessa huomattavasti suurempi ja rakenteellisesti vakavampi ongelma kuin väärinkäyttö. Erilaisten selvitysten mukaan jopa 20–50 prosenttia toimeentulotukeen oikeutetuista ei hae tukea lainkaan. Alikäyttö ei johdu tahallisesta sääntöjen kiertämisestä, vaan järjestelmän monimutkaisuudesta, tiedon puutteesta ja pelosta. Kun sosiaaliturvaa kehitetään ensisijaisesti valvonnan ja epäilyn näkökulmasta, riskinä on luottamuksen heikkeneminen ja etuuksien hakemisen kynnyksen nousu erityisesti kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevilla ihmisillä. Tämä johtaa tilanteiden kriisiytymiseen ja ongelmien kasaantumiseen viimesijaisesti sosiaalihuollon vastuulle, lisäten sosiaalihuollon ammattihenkilöiden työtaakkaa ja korjaavan työn tarvetta.

Kansalaisen näkökulmasta esitys herättää vakavia kysymyksiä oikeusturvasta, luottamuksesta ja tietoturvasta. Lääkärintodistusten ja terveystietojen siirtäminen suoraan Kansaneläkelaitokselle ilman hakijan ensisijaista mahdollisuutta toimittaa tiedot itse, kaventaa ihmisen hallintaa omiin tietoihinsa ja murentaa ennakkollista kontrollia, jota perustuslakivaliokunta on toistuvasti edellyttänyt arkaluonteisten tietojen käsittelyssä. Terveystiedot kuuluvat henkilötietojen kaikkein arkaluonteisimpaan ydinalueeseen. EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen (GDPR) 9 artiklan mukaan terveystietojen käsittely on lähtökohtaisesti kiellettyä, ellei käsittelylle ole nimenomaista ja tarkkarajaista oikeusperustaa ja ellei rekisteröidyn perusoikeuksia turvata erityisen vahvojen suojatoimin. Pääsääntöisesti terveystietojen luovuttaminen viranomaiselle on perustunut joko rekisteröidyn nimenomaiseen suostumukseen tai siihen, että rekisteröity itse toimittaa tiedot etuuden ratkaisemiseksi. Tämä on ollut keskeinen osa asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja tiedollista itsehallintaa.

Lakiesitystä on arvioitava myös toimijuuden näkökulmasta. Esitys kaventaa erityisesti yksilön toimijuutta, joka rakentuu oikeuksista, osallisuudesta ja mahdollisuudesta toimia aktiivisena päätöksentekijänä omassa asiassaan. Automaattinen tiedonkeruu heikentää myös suhteellista ja jaettua toimijuutta, jotka sosiaali- ja terveystalveissa perustuvat vuorovaikutukseen, luottamukseen ja yhteiseen ymmärrykseen asiakkaan ja viranomaisen välillä. Sosiaalihuollon näkökulmasta toimijuus on aina tilanteista ja elämänvaiheista riippuvaa: joissain tilanteissa se on vahvaa, toisissa haavoittunutta ja tuen tarpeessa. Näissä tilanteissa tarvitaan tukea ja vuorovaikutusta, ei automaattista kontrollia. Valvontapainotteinen sääntely lisää osattomuuden

kokemusta ja heikentää voimaantumista erityisesti niillä ihmisillä, joiden toimijuus on jo valmiiksi rajoittunut.

Esitys keskittää Kansaneläkelaitokselle entistä laajemman ja arkaluontoisemman tietovarannon asiakkaista ilman, että lainsäädäntöön on liitetty selkeitä lisäresursseja kyberturvallisuuden vahvistamiseen. Mitä enemmän arkaluonteista tietoa keskitetään yhteen viranomaiseen, sitä suuremmat ovat myös mahdollisen tietoturvaloukkauksen riskit ja seuraukset yksilölle. Näihin tulee varata myös kehittämisresursseja.

Esityksellä on lisäksi suora yhteys pankkisalaisuuteen ja perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän suojaan. Pankkitilien tilitapahtumatiedot kuuluvat perustuslakivaliokunnan vakiintuneen tulkinnan mukaan yksityiselämän suojan ydinalueeseen, sillä niistä voidaan tehdä pitkälle meneviä päätelmiä henkilön elämäntilanteesta. Lakiesitys normalisoi pankkisalaisuuden läpäisevän tiedonsaannin osaksi tavanomaista etuuskäsittelyä ilman yksilöityä väärinkäytösepäilyä tai riippumatonta ennakollista valvontaa. Vaikka esitys sisältää asiakkaalle tilitapahtumatietoja koskevan kielto-oikeuden, Talentia katsoo, että tämä ei täytä perustuslain edellyttämää oikeasuhtaisuuden ja välttämättömyyden vaatimusta tilanteessa, jossa väärinkäytökset ovat vähäisiä mutta alikäyttö laajaa.

Vaikka raskaimmat tiedonsaantioikeudet kohdistuvat erityisesti toimeentulotukeen ja asumistukiin, esitys muuttaa periaatteellisesti koko sosiaaliturva-asiakkuuden luonnetta. Sosiaaliturvan hakeminen alkaa näyttäytyä lähtökohtaisesti valvonnan ja epäilyn kohteena olemisena. Tämä on perustuslaillisesti ongelmallista, sillä perusoikeuksien suoja ei voi kaventua sen perusteella, että ihminen joutuu elämäntilanteensa vuoksi turvautumaan sosiaaliturvaan.

Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman (2024–2027) tavoitteena on vahvistaa oikeusvaltiota, yksilön oikeusturvaa ja perusoikeuksien toteutumista kaikessa lainsäädännössä. Tässä suhteessa lakiesitys on jännitteisessä suhteessa ohjelman tavoitteisiin, koska se laajentaa viranomaisvalvontaa ilman, että yksilön itsemääräämisoikeutta, ennakollista suojaa ja luottamusta viranomaisiin vahvistetaan vastaavalla tavalla.

Talentia katsoo, että lakiesitystä on arvioitava uudelleen siten, että asiakkaan aktiivinen toimijuus, itsemääräämisoikeus ja yksityiselämän suoja turvataan aidosti. Sosiaaliturvajärjestelmän tulee vahvistaa osallisuutta, luottamusta ja oikeudenmukaisuutta, ei normalisoida perusoikeuksien kaventumista osaksi etuuden hakemista. Väärinkäytöksiä vähäisyydestä huolimatta esityksessä ehdotetaan laajoja ja pysyviä tiedonsaanti- ja valvontaoikeuksien laajennuksia, jotka kohdistuvat etuuden hakijoihin. Talentian näkemyksen mukaan ei ole esitetty riittäviä perusteluja siihen, että esityksen mukaiset muutokset olisivat oikeasuhteisia esitettyyn ilmiöön nähden. Laajat tiedonsaantioikeudet tulee rajata vain tilanteisiin, joissa henkilö ei tosiasiallisesti kykene itse toimittamaan tarvittavia tietoja.

Pekkarinen Heidi
Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia